

tike in juriste dr. A. Pirjevec in prof. Polec Janko (posebne pozornosti je vredna slednjega obširna biografija znamenitega jurista in astrologa Pograjca Pegija); dr. Gogala Stanko je napisal daljši članek o prof. Karlu Ozvaldu. Glonar je poleg krajših člankov o tujejezičnih pisateljih napisal tudi obširno študijo o slavistu Matiju Murku. Dr. A. Piskernik pa je napisala biografijo botanika Alfonza Paulina in ocenila njegovo veliko delo.

Mnogo krajših in daljših člankov je bilo sestavljenih na podlagi osebnih podatkov še živečih slovenskih kulturnih delavcev.

Iz tega pregleda je že mogoče zaslutiti, kakšno veliko delo opravljajo urednik, sodelavci in založnica »Slovenskega biografskega leksikona« — in tudi s kakim čutom za odgovornost pred zgodovino ga opravljajo. Saj imajo taka velika podjetja pri narodih s tako skromnimi sredstvi vse več pomanjkljivosti, če se do takih del sploh povzpnejo. Jaz morem navesti le tu kako vrzelco, tam kako netočnost — ki so seveda neizogibne. Drugi bodo morda našli še kako malenkost. Ob Murnu sem nekaj takega že navedel. Zabeležim naj še k Šlebingerjevemu članku o Navratilu Ivanu: psevdonim Detomil je rabil Jeriša (gl. SBL I. 407/1) in ne Praprotnik, kakor razbiraš s str. 194/1; k Lukmanovemu članku o Novaku Josipu dodaj, da je bil prijatelj Levstikov in njegov pristaš v boju za kritiko (gl. SBL I. 654/1, Levstikov Zbornik itd.); v Kidričevem članku Oblak Luiza popravi, da ta pisateljica ni istovetna s »Slovenko«, ki je v Janežičevi »Slovenski Bčeli« objavila 15. febr. 1851 spis »Nedolžnost in sila«; ta spis je bil priobčen v 1. februarjski številki »Slovenske Bčele« 1851, napisala pa ga je Josipina Turnograjska. Logar Janez

Dr. Franc Derganc, *Svetozor*. Prvi zvezek izbranih esejev. Ljubljana 1936, str. 359. (Založila in natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.)

Komaj smo predelali Vidmarjev: »Moj pogled na svet«, že imamo pred seboj drugo delo »nepoklicnega opazovalca življenja«, ki ga je zgrabil »filozofski vrtinec« (5). Res! Derganca je »vrtinec« še bolj zgrabil ko Vidmarja, samo »filozofski« je ta vrtinec pač bore malo. Poskuša nam podati vsebino vsega svojega ogromno načitanega znanja iz področja medicine, geologije, mitologije, etnologije, sociologije, politike, zgodovine, vzgojeslovja, logike, spoznavne teorije, patologije, metafizike, verstvene filozofije itd. Razpravlja o francoskem in slovanskem intelektualizmu, o spominih na Kreka, o krizi socializma, o fašizmu, rasizmu, najobširneje pa o vzgojni metodi in o temeljih Tyrševe filozofije in Sokolstvu (186—348). Vso to raznoliko snov skuša na prav svojevoljni način, brez vsake znanstvene utemeljitve in logične vezi spraviti v neki enotni sistem »sotrudnorazvojne« ali »kolektivno-genetične« metode, »radikalnega empirizma« in »verizma«, ki se kot »trije vodilni motivi« v »ubrani simfonii« glasijo in ponavljajo v vedno novih, »osupljivih akordih« (294, 340).

Nekaj primerov te »ubrane simfonije« Dergančevega izrazoslovja: »patološka narobnost« (10), »psihomaterializem« (11), »dušeduhovnost« (15), »noturizem«, »konoturizem« (53), »psihotip duševnega semena« (96), »nadmočno

življenje (97), »psihocentrizem« (105), »fenotip čuvstveno-nagonske duše« (104), »genotip socialne ideje« (110), »historična nevroza arhaičnega kompleksa« (112), »inaktivitetna atrofija« (150), »eksistomin« (157), »mejevest« (161), »dušeduhovna evgenika« (161), »pričutek uverjenosti« (173), »lepo-dobrost« (187), »dušeduhovadba« (210), »duhostvaren« (283), »zgoščen nič« (210) itd. Najbolj je tu zastopana patologija, tako da »simfonija« izzveni precej patološko.

Zdaj pa nekaj njegovih »osupljivih akordov«! D. pravi, da moramo »bistroslovno odločitev« duše pustiti bodoči metafiziki po načelu: ignoramus, sed gnorabimus (314), in vendar na več mestih sam podaja osupljive opredelitve duše. »Duša je materialna razvojna stopnja nematerialnega duha in se čuvstveno-nagonsko izživlja v uživanju in dobrobiti lastnega telesa, a miselno v nadprirodni metafiziki materialističnega monizma« (12). »Duša je le mehanizirani, fiksirani, tako rekoč kristalizirani del objektivnega duha« (292). Na podlagi tega rečemo rajši: ignoramus et ignorabimus! Derganc je odločen nasprotnik historičnega materializma (329) in vendar si razlaga individualistično degeneracijo iz podnebja ledene dobe in tropično vročega sonca, gospodarskih razmer, diluvijalne in terciarne dobe (66, 91 sl.). Stoji na stališču ontološkega dualizma (206), celo trializma (54), pravi, da je Bog ustvaril duha in materijo (174), a hkrati mu »duša in duh nastajata in se razvijata iz samega ponavljanja gotovih občutov nad dejom« (212)! »Priroda in vzgoja ustvarjata človeško dušo iz ,niča' s ponavljanjem dejavnih in čutnih vaj« (292)! »Iz niča, iz samega ponavljanja vzrasteta duša in duh« (211 s.)!! »Ponavljanje je tista čudovita moč, ki ustvarja svet iz niča. Dolgotrajno... ponavljanje ojačuje, povečuje, zgoščuje tako rekoč nič in iz ojačenega, povečanega, zgoščenega niča proizvaja stvari. Danes nam pomeni nič neskončno male, infinitezimalne količine, stvari in moči« (210)!!! Kdo je Dergancu odkril te »skrivnosti«? »Tyrš je odkril v ponavljanju največjo skrivnost življenja« (210)! »Tudi psihotip (duševno seme) je sestavljen iz infinitezimalnih »psihogenov«, ki se po ugotovitvah najnovejše biološke panoge »shicologije«... cepijo kakor biološki geni...« (275)! Zato mu je tudi psihologija istovetna z biologijo (206) in vzgoja je le »metodično in zavestno ponavljanje gotovih dejev in občutov« (213)! »Vzgojitelj je krotilec (domptêr) živalske duše« (163)!! »Gimnastika vzgaja in **ustvarja** (podčrtal jaz!) tudi moralo« (198); »V Tyrševem času sta Heraklitov razvoj in Aristotelov napredek iznova oživela v moderni obliki Darwinizma...« (209)! Malo potrpite, kajti: »Vsak dogodek je le simbol in del nekega večnostnega ritma, v katerem se eksplozije idejnega genotipa ponavljajo in v obliki fenotipa prilagajajo posebnostim prirodnosocialnega okolja« (134)! Tolaži pa ga dejstvo, da je »Desetina maloumnih podpovprečnjakov po duši, morali najboljša, kakor bi potrjevala božanstveni izrek: Blagor ubogim na (sic!) duhu!« (162). Te in slične »osupljive akorde« — ki se lepo skladajo z moderno glasbo — dr. Derganc posveča »slovenskim učiteljem in učiteljicam«, »pionirstvu domače kulture«, ki so z »brezprimernim idealizmom« dali založiti to delo (31) »zdravnika in filozofa« (1).

Smoter svoje quasi-filozofije pa imenuje dr. Derganc »verizem«, t. j. napredek resnice (282, 360), kakor da bi obstajala kje filozofija, ki ji je smoter zmota ali laž, kakšna filozofija »errorizma« ali »zmotizma«. Razen tega rabi avtor vse svoje originalne termine že v začetku knjige, a razloži jih za silo šele na str. 282.

Kriterij resnice mu je »dejanje s trajnim uspehom« (285), ne več »notranje soglasje«, ampak le zunanje izkustveno soglasje misli in uspešnega dela (eksperimenta) (285). Potem so dr. Dergancu najsplošnejša in najbolj teoretična spoznanja, kakor: celota je večja ko njeni deli, načelo protislovja itd. brez kriterija resnice in torej brez izvestnosti? Kriterij tega njegovega radikalnega empirizma (294) je »radikalno« izraženo: kriterij pesti! Če mu niti teoretični consensus gentium — ki ga itak tudi že davno zametajo — ni zadostni kriterij resnice (285), ampak zahteva za to »sotrudno-razvojne izvestnosti« (264), po kateri si bo znanost zavestno osnovala vse narode obsegajočo kolektivno-genetično organizacijo (314), kako si potem dr. Derganc v tej organizaciji predstavlja končnoveljavno izvestnost? Ali potom glasovanja —; ali morda res tako, da bi na zborovanju »misel sprožila motorične mišice...« (285) — ker mu »misel in delo tvorita totalen nerazdružen refleks« (285); ali v tem, da bo iz previdnosti še naprej zagovarjal dvojno resnico (235—239, 304), ki jo napak prideva pozni skolastiki (gl. A. Ušeničnik, Uvod v fil. I. 276 sl.), da lahko potem zagovarja zmote na levo in desno? No, s to metodo pa ne bomo odgrnili tenčice boginji Maji (305).

Pri vsem tem nam gre samo za eno stvar: da ne bi kdo morda mislil, da je dr. Dergančev »Svetozor« filozofija; proti temu moramo odločno nastopiti, ker v zadnjem času nas — kljub gospodarski stiski — vedno pogosteje zalagajo s filozofskimi mašili in spravljajo tako ob ugled pravo filozofijo, ki je mati vseh znanosti in ustvarjajo napačni vtis kakor da spadajo filozofi med one čudake, »ki se umikajo pred ljudstvom v neko višjo, nepristopno sfero ter se igrajo s praznimi, votlo bobnečimi, vrtoglavimi besedami in z njimi zapravljajo »zlati čas« (285).

Tudi osebni in stvarni seznam ob koncu, ki daje na zunaj videz znanstvenega značaja knjige, je silno površen, netočen, praktično neraben (prim. n. pr. tu uporabljene citate s seznamom!).

»Svetozor« pa ima kljub vsemu temu nekaj dobrih, hvalevrednih strani: poudarja vero v Boga (9, 23, 143, 174, 341 itd.), pozitivno afirmira krščanstvo (63, 83, 237 sl., itd.), priporoča Sokolom, da zvesto izvršujejo dolžnosti svoje veroizpovedi (237) — ko bi to tudi v praksi držalo! — jim polaga na srce Vebrovo: Knjigo o Bogu (341), se navdušuje za cerkveno edinstvo po zgledu Solovjeva (237), za slovansko vzajemnost, upošteva predvsem slovenske in slovanske znanstvenike (Kreka, Ušeničnika, Vebra, Gosarja, Masaryka, Solovjeva i. dr.), prvi pri nas opozarja na res kvarni vpliv Descartesove individualistične, idealistične filozofije (260 sl.) na zapadno kulturo (tomist J. Maritain imenuje Descartesov idealizem v svoji knjigi: *Distinguer pour unir ou les degrés du savoir*, Paris 1934, 151 —: greh zoper sv. Duha), v celoti pa nosi na sebi pečat avtorjevega izredno velikega etičnega idealizma, plemenitega stremljenja in vsestranske delavnosti.

Dr. Anton Trstenjak